

*Маргарита Моїсєєва
(Житомир, Україна)*

Мотивація музичної творчості в руслі концепції «поток»

Наукове психологічне осмислення музичної творчості потребує здійснення суб'єктного та процесуального аналізу цього феномена. Так, суб'єктний аналіз має на меті не лише усвідомлення наявних у композитора індивідуально-психологічних особливостей, професійної майстерності, прагнення до реалізації своїх можливостей, але й з'ясування загальних і специфічних умов досягнення творчого стану особистості митця. Слід зазначити, що неабиякий інтерес сучасних дослідників психології творчості викликає також вивчення зв'язку функціональної асиметрії півкуль мозку (ФАПМ) з особливостями творчого процесу та його результатами [5]. Реалізація ж процесуального підходу передбачає розгляд структурних компонентів творчої діяльності, а саме її мотиву, мети, процесу і продукту (результату) [14].

Як відомо, художня творчість є високо свідомою діяльністю людини, що породжує об'єктивно нові суспільно значущі мистецькі витвори. Створення музики, зокрема, є особливою сферою художньо-творчої діяльності, метою якої є втілення духовно-змістовного задуму композитора саме звуковими засобами. Суперечливі процеси й стрімкі події оточуючого світу спричиняють різноманітні відгуки митця, що стають своєрідними (іноді парадоксальними) відбитками реальності. Відтак, музичний твір як кінцевий продукт (результат) творчої діяльності композитора фіксує художні образи в звуковій формі; музична звукова тканина стає втіленням об'єктивної суті твору, його значень і смислів. У свою чергу, виконавська інтерпретація музичного твору породжує багатосаровий інтонаційний процес, що спричиняє переживання слухачами найтонших відтінків почуттів та психічних станів.

Оскільки носієм світоглядного, морального, психологічного смислу людського буття у мистецькому витворі стає художній образ, який будується за допомогою певних виражально-зображальних знакових засобів (мовленнєвих, візуальних, звукових тощо), визначених рівнем соціально-історичного розвитку матеріальної та духовної культури, – важливою об'єктивною закономірністю

художньої творчості стає співвідношення свободи і конвенційності у творчому акті. Адже для творчої особистості свобода висловлювання є життєво важливою цінністю, запорукою цілісного творчого самоствердження. Тому творча дія часто-густо опонує нормативності. Що ж стає рушійною силою творчого імпульсу, який руйнує старі правила, коди, прийоми і породжує нове художнє осяяння?

Надзвичайно важливим для осягнення психологічної природи музичної творчості є визначення провідних мотивів, які зумовлюють творчу спрямованість особистості та надають її діяльності певного особистісного сенсу. Значною мірою це – внутрішні потреби, нахили, потяги, прагнення, які живлять творчий процес навіть у разі відсутності свідомого наміру митця. Потужним джерелом наступного художньо-творчого акту є також мимовільна активність суб'єкта творчості – своєрідна внутрішня лабораторія, де бувають приховані переживання та їхні художні форми [8].

На думку багатьох дослідників, провідний мотив творчої діяльності міститься саме у внутрішній потребі розробки нового задуму, розширення меж, активного перетворення середовища. Тому досягнення кінцевого результату творчого акту – народження мистецького витвору – стає початком нового циклу творчої активності митця задля втілення нового задуму. На можливість відділення мотиву від мети і переміщення на саму діяльність вказував ще С.Л. Рубінштейн (1940). Сучасні наукові дослідження доводять, що основний продукт такої діяльності полягає в розвитку навичок та здібностей людини, в зростанні та становленні її особистості [3; 16; 17].

Відомо, що найбільш яскравим прикладом отримання радості, підйому почуттів, задоволення від самого здійснення дій, а не від їхнього результату, є гра: «Гра ... є самоцінною дією, що здійснюється не заради отримання певного продукту, а заради насолоди від самого її процесу» [6, с. 30]. Проте існує багато різноманітних форм творчої діяльності, які також орієнтовані в першу чергу на процес, а не на результат: художники, скульптори, поети, композитори, вчені,

архітектори та ін. захоплюються саме творчим процесом, а завершення роботи часто відзначається втратою інтересу до продукту діяльності.

Творчий процес потребує від художника глибокої зосередженості, волі й наполегливості в досягненні поставлених творчих завдань. Він передбачає величезну, копітку і (бажано) систематичну працю, яка є одночасно і передумовою, і наслідком творчого натхнення. Натхнення просякає всю евристичну діяльність у мистецтві. Але ця діяльність не зводиться лише до вільного плину за наявним натхненням: вона містить також і самоаналіз результатів творчого процесу протягом його перебігу, потребує критично-раціонального осмислення митцем всієї діяльності.

Натхнення – це найвищий підйом духовних і фізичних сил художника в процесі створення ним мистецького витвору. Як психічне явище натхнення відзначається надзвичайною внутрішньою зосередженістю індивіда на об'єкті творчості; статечною вибірковістю уваги, оптимальною інтенсивністю та продуктивністю евристичної діяльності; відносною легкістю породження й матеріалізації художніх образів. Конкретні форми натхнення є виключно індивідуальними, тому що визначаються своєрідністю особистості митця. Іноді вони, особливо в поезії та музиці, бувають вельми афектованими й екстатичними. Проте часом натхнення жодним чином різко не виявляється і навіть не фіксується в пам'яті художника як особливий психологічний стан. В такому разі мова йде про еволюційну форму натхнення, що немов би розчиняється в творчому процесі [15, с. 37].

Сучасні дослідники визначають такий піднесений стан, що виникає в процесі такої діяльності, як «потік» («*Flow*») [3, с. 54; 16; 17]. Більшість суттєвих ознак «потіку», викладених М. Чиксентміхайї (*Mihaly Csikszentmihalyi*; 1934), свідчать про певну синонімічність обох цих понять – «потіку» і натхнення:

- залучення, занурення суб'єкта в те, що він робить; непомітність для нього перебігу часу;
- повна керованість ситуації, самоконтроль;

- повна мобілізація, високий рівень внутрішньої активності;
- трансцендентні переживання (почуття гармонії з оточенням, забування своїх проблем);
- аутотелічність досвіду (від лат. *Autotelic: Auto - Я; telic - цілі, причини, тобто цілі в собі самому*);
- почуття глибокого задоволення, насолоди від процесу діяльності [3, с. 55 – 57].

Вважаємо за доцільне спиратися на дослідження М. Чиксентміхайї у розрізненні понять насолоди, захвату від процесу діяльності (*enjoyment*) та задоволення (*pleasure*). На відміну від задоволення, яке можна відчутти без докладання будь-яких зусиль, почуття захвату неможливе без повної концентрації на діяльності, воно потребує значних ресурсів уваги та сприяє розвитку особистості [3, с. 57].

Слід розглядати художньо-творчу діяльність як таку, що відзначається мотивами розвитку, самовияву, самореалізації, творчості, підвищення кваліфікації та професійного рівня. Таким чином, композиторську діяльність можна визначити як «діяльність з самореалізації та розвитку особистості», тому що специфіка музичної творчості полягає саме у внутрішній мотивації, тобто відділенні мотиву від мети і переміщенні на саму діяльність. Саме цей мотив визначає рефлексію композитора, його самооцінку та характер його емоційних реакцій на процес і результат творчої діяльності. Крізь призму цього домінуючого мотиву оцінюються дії митця. Принцип домінуючої мотивації виявляється продуктивним для творчої самореалізації композиторів.

Отже, музично-творча діяльність орієнтована саме на творчий процес і є внутрішньо мотивованою. Це підтверджують численні приклади, коли саме творчість ставала для музикантів тією силою, що допомагала їм жити в найнесприятливіших умовах [7; 9]. Самовдосконалення, самовираження особистості, розвиток її творчих здібностей та професійне зростання стають продуктами цієї діяльності. Тому досвід художньо-творчої діяльності задля власного розвитку не потребує зовнішньої мотивації. Адже зовнішні цілі

задають лише напрямок розвитку або правила дії, проте суттю є діяння заради себе самого. Досягнення мети в такому разі стає важливою умовою визначення наступної дії. Зберігає та підтримує дії не майбутній результат, а переживання процесу, сам досвід «потоків» [16; 17]. Таким чином, саме суб'єктивне переживання творчого процесу і є головним мотивуючим фактором музичної творчості.

Творча діяльність є визнаним джерелом розвитку особистості. Так, практика такої діяльності сприяє усвідомленню суб'єктом музичної творчості (композитором) своїх можливостей, намаганням їх розширення, досягненню нового простору (трансцендируванню). Чіткі настанови, складні правила та норми такої діяльності сприяють максимальній концентрації митця саме на процесі творення: кожний проміжний результат зумовлює хід наступних дій. Цілком природно, що таке балансування на межі необхідності дотримання певних ustalених жанрово-стильових нормативів, з одного боку, і прагнення до вияву власної унікальності, внутрішньої сутнісної неповторності, з іншого, – стає потужним стимулюючим імпульсом для творчої особистості.

Література:

1. *Блинова М.П.* Музыкальное творчество и закономерности высшей нервной деятельности. – Л.: Музыка, 1974. – 144 с.
2. *Бочкарёв Л.Л.* Психология музыкальной деятельности. – М.: Классика – XXI, 2006. – 352 с.
3. *Буякас Т.М.* О феномене наслаждения процессом деятельности и условиях его возникновения (по работам М. Чиксентмихайи) // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 1995. – № 2. – С. 53-61.
4. *Гильманов С.А.* Интуиция в профессиональной деятельности педагога: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Тюмень, 1990. – 256 с.
5. *Голицын Г.А., Данилова О.Н., Каменский В.С., Петров В.М.* Межполушарная асимметрия и творческий процесс композитора // Музыкальная психология и психотерапия. – № 3, 2007. – Ред. кол. В.И. Петрушин (гл. ред.) и др. // Электронне джерело: http://www.health-music-psy.ru/index.php?page=musykalnaya_psychologiya&issue=03-2007&part=contents
6. *Каган М.С., Эткінд А.М.* Общение как ценность и как творчество // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С. 25-34.

7. *М. Калужский*. Репрессированная музыка. – М.: Классика – XXI, 2007. – 56 с.
8. *Кривцун О.А.* Эстетика. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 447 с.
9. *Немцов, Яша*. Я давно уже умер. Композиторы в ГУЛАГе: Всеволод Задерацкий и Александр Веприк // Электронное джерело:
<http://shalamov.ru/research/61/14.html>
10. *Петрушин В.И.* Музыкальная психология. – М.: Академический проект, 2006. – 400 с.
11. *Платонов К.К.* Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. – 252 с.
12. Психология музыкальной деятельности: Теория и практика / Д.К. Кирнарская, Н.И. Киященко, К.В. Тарасова и др. / Под ред. Г.М. Цыпина. – М.: Академия, 2003. – 368 с.
13. *Роменец В.А.* Психологія творчості. – К.: Вища школа, 1971. – 248 с.
14. *Рубинштейн С.Л.* Основы общей психологии. – СПб: Питер Ком, 1998. – 688 с.
15. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 448 с.
16. [http://ru.wikipedia.org/wiki/Поток_\(психология\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Поток_(психология))
17. http://ru.wikipedia.org/wiki/Чиксентмихайи,_Михай